

*Paul Oras-
punane
admiral*

TIINA TAMMAN

***Paul Oras-
punane
admiral***



Toimetanud Andres Adamson
Keeletoimetanud Katrin Ringo
Kaanekujundus Lemmi Kuulberg
Küljendanud Erje Hakman

© Autor ja kirjastus Argo, 2016

www.argokirjastus.ee

ISBN 978-9949-527-70-0

Trükitud trükikojas Pakett

Alanile

Sisukord

| | |
|--|-----|
| Tänuavaldused | 9 |
| Illustratsioonide nimekiri | 11 |
| Sissejuhatus | 15 |
| Esimene peatükk. Maalt linna | 28 |
| Teine peatükk. Tallinnast Kroonlinna | 49 |
| Kolmas peatükk. Revolutsioonista | 60 |
| Neljas peatükk. Kodusõjas | 79 |
| Viies peatükk. Parteisõdur aurulaeval..... | 91 |
| Kuues peatükk. Tartu rahu järel..... | 101 |
| Seitsmes peatükk. Õppida, õppida, õppida!..... | 116 |
| Kaheksas peatükk. Mida mereväeakadeemias õpetati? | 125 |
| Üheksas peatükk. Esimesed välisreisid | 130 |
| Kümnes peatükk. Spionaažisüüdistused | 143 |
| Üheteistkümnes peatükk. Päästeekspeditsiooni kangelane..... | 156 |
| Kaheteistkümnes peatükk. Teaduslik-tehnilise komitee eesotsas | 172 |
| Kolmeteistkümnes peatükk. Kuidas Paul Orasest sai admiral? | 184 |
| Neljateistkümnes peatükk. Suhted Inglismaaga | 209 |
| Viieteistkümnes peatükk. Kodumaale kasulik rahvavaenlane..... | 221 |
| Järelsõna | 237 |
| Kasutatud allikad..... | 252 |
| Register | 258 |

Tänuavaldused

Olen võimaluse piires ikka kiitnud arhiive, sest neis saab teha suuri ja väikesi avastusi, tunda ääretut rõõmu ja masendavat pettumust, et siis järgmisel päeval jälle tagasi minna ja uusi avastusi teha. Arhiivide töörežiim ja reeglistik ei pruugi küll alati olla meelepärane, ent ma ei ole seni veel kohanud ühtki ebasõbralikku arhivaari. Minu kogemuses on nad olnud igati abivalmid. Nii et siinkohal tänusõnad neile kõigile. Nad on olnud kannatlikud, samas varmad oma kogemusi jagama.

Tänu olen võlgu ka üksikisikutele, kel on olnud minu jaoks aega, et Paul Orase elu ja tegemisi arutada. Nimetan siinkohal Sergei Bliznitšenkot, Mihhail Partalat, Mari-Leen Tammelat ja Wojtek Szatkowskit, aga üks neid ole teisigi. Kes on mind viinud surnuaeda (Angelika Portsmuth), kes on käinud minu jaoks pilte tegemas (Lauri Frei), kes on selgitanud mulle Nõukogude sõjaväelisi auastmeid (Peedu Sammalsoo) – kõiki ei jõuaks siin üles lugeda. Aga kõik, ka need, kes siinkohal nimetamata jäid, on mind tublisti aidanud, mu mõtteid ja arusaamu edendanud – olen väga tänulik.

Tänusõnad fotode eest kuuluvad mitmele arhiivile, muuseumile ja üksikisikule. Eraldi tänan Jevgeni Kobtšikovi Kroonlinna ajaloomuuseumist, Pavel Filinit ja Natalja Fedotovat Jäälõhkuja Krassin muuseumist, Tiina Paasi Tapa muuseumist, Charles Gerndorfi ja Tiina Chenonit. Ent kõige suuremad tänusõnad kuuluvad kindlasti Irina Orasele, Paul Orase tütre tütrele, kes on visalt ja hoolikalt alal hoidnud vanaisa mälestust.

Autor

Illustratsioonide nimekiri

1. Grupp 1928. a päästeekspeditsioonis osalenuid (Jäälõhkuja Krassin muuseum, MMO LK 2/2).
2. Mereväearhiiv Peterburis, 2012.
3. Ants Oras, 1975 (Kirjandusmuuseum EKM EKLA B-37:7358).
4. Paul Oras kaastlastega jäälõhkujal Krassin, 1928 (Jäälõhkuja Krassin muuseum, MMO LK 2/2).
5. Juhan Oras.
6. Anni Oras ja tema vanem õde Helmi Kiausch.
7. 1905. a revolutsiooni mälestusmärk Tallinnas, 2013.
8. Oraste kodu Tallinnas, 1915 (ajaloomuuseum, EAM N5631/463).
9. Nikolai gümnaasiumi klassiruum, 1911 (Tallinna linnaarhiiv, TLA 1465. I. 2760)
10. Grupp spordihuvilisi Nikolai gümnaasiumi õpilasi, 1914.
11. Kaheksa sõpra Nikolai gümnaasiumist, 1915.
12. Anni Oras, 1935 (riigiarhiiv, ERA 14. 12. 3905).
13. Põhja-Eesti Ühispanga juhatus (ajalooarhiiv, EAA 2111. I. 14140. 1).
14. Kroonlinna mereväeinseneride kool, 1900 (Kroonlinna ajaloomuuseum).
15. Gardemariinid Kroonlinna mereväeinseneride koolis, 1890 (Kroonlinna ajaloomuuseum)
16. Juhan Orase haud Juuru surnuaial, 2013.
17. Mereväeinseneride kooli paraad, 1890 (Kroonlinna ajaloomuuseum).
18. Grupp Eesti mereväehvitsere, 1920 (filmiarhiiv, EFA 257. A-287-314).
19. Mälestussammas bolševikest meremeestele Kroonlinnas, 2012.
20. Eestlased Tauria palee ees Petrogradis, 1917 (filmiarhiiv, EFA 261. 0-50468).

21. Kroonlinna lagunened kasarmud, 2012.
22. Eestlastest madrused, 1918 (riigiarhiiv, ERAF 2. 1. 297. 1).
23. Nikolai Bõtškov, 1930 (riigiarhiiv, ERA 14. 12. 2275).
24. Endine mereväeinseneride kool Kroonlinnas, 1997 (Kroonlinna ajaloomuuseum).
25. Ristleja Gangut (Topfoto RIA05-030895).
26. Ristleja Oleg (riigiarhiiv, ERAF 2. 1. 1618. 1).
27. Boriss Korolevi nimetu maal (Tapa muuseum).
28. Bolševike veretöö ohvrid ja tunnistajad Rakveres, 1919 (riigiarhiiv, ERA 4996. 1. 385. 57).
29. Eduard Sõrmus (filmiarhiiv, EFA 222. A-248-118).
30. Kindral Rodzjanko kaasvõitlejatega, 1919 (filmiarhiiv, EFA 114. 3-1227).
31. Rippkoid aurulaeval Lembitu.
32. Paul Oras.
33. Brian Giffey.
34. Juudit ja Lelio Oras.
35. Maja Peterburis Moika 84-5, 2012.
36. Eesti ülikooli õpilased ja õppejõud, 1927 (ajaloomuuseum, AM F 33007:1).
37. Eesti ülikooli orkester, 1921 (riigiarhiiv, ERAF 2. 1. 2872. 1).
38. Jossif Unšliht, 1925 (Topfoto ULLS160151).
39. Lev Antsipo-Tšikunski.
40. Endine mereväeakadeemia, 2012.
41. Masseurite korter Vassili saarel 11. liinil, 2012.
42. Carlo Mirabello Tallinna sadamas, 1924.
43. Briti lipulaev Curacao Tallinnas, 1925.
44. Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmed Briti miiniristlejal Curacao, 1923 (filmiarhiiv, EFA 133. A-66-30).
45. Päästeekspeditsiooni juhid Samoilovitš ja Jõgi, 1928 (Jäälõhkuja Krassin muuseum, MMO LK 2/2).
46. Jäälõhkuja Krassin (Jäälõhkuja Krassin muuseum, MMO LK 2/2).
47. Paul Oras Krassin meeskonna keskel (Jäälõhkuja Krassin muuseum).

48. Krassini sõukruvid (Jäälõhkuja Krassin muuseum, MMO LK 2/2).
49. Krassini auks korraldatud demonstratsioon Stavangeris (Jäälõhkuja Krassin muuseum, MMO LK 2/2).
50. Aleksandra Kollontai Krassini pardal (Jäälõhkuja Krassin muuseum, MMO LK 2/2).
51. Jääkaru vintsitakse Krassini pardale (Jäälõhkuja Krassin Muuseum, MMO LK 2/2).
52. Jääkaru laeval (Jäälõhkuja Krassin muuseum MMO LK 2/2).
53. Leningrad tervitab Krassini saabumist, 1928 (Jäälõhkuja Krassin muuseum, MMO LK 2/2).
54. Pidulik aktus Moskvas, 1928 (Jäälõhkuja Krassin muuseum, MMO LK 2/2).
55. Itaalia konsuli juures Moskvas, 1928.
56. Admiraliteedihoone Peterburis, 2012.
57. Romuald Muklevitš.
58. Paul Oras mereväemundris Krassini pardal, 1928 (Jäälõhkuja Krassin muuseum, MMO LK 2/2).
59. Oraste perekond saabub New Yorki, 1934 (Corbis U690669INP).
60. Paul Oras mungarüüd meenutavas vormis, 1934 (Topfoto 1331892).
61. Paul koos teiste atašeedega Washingtonis, 1934.
62. Washingtoni mereväesadam (Washington Navy Yard).
63. Paul Oras Itaalias Argentina laeva Santiago del Estero vettelaskmisel, 1932.
64. Paul Oras Bremertonis, 1935.
65. Mereväe spordiühingu (Navy Athletic Association) pilet.
66. Diplomaadi ID-kaart välisminister Cordell Hulli allkirjaga.
67. Paul võtab kaalus juurde, 1935.
68. Endine NSV Liidu saatkond Washingtonis, 2013.
69. Oraste kodu Leningradis, 2012 (õuepoolne vaade).
70. Paul Oras tütar Adaga, 1935.
71. Oraste kodu Washingtonis, 2013.
72. Oraste kodu lahtine veranda.
73. Paul ja Juudit Oras koos auto ja autojuhiga, 1935.
74. Endine USA välis- ja kaitseministeerium (State, War and Navy Building).

75. Vitovt Putna naise ja pojaga, 1935 (Topfoto 039707).
76. Cammell Lairdi laevaehitustehas, 1933. (Wirrali linna arhiiv ZCL/2/F4 10745-1).
77. Oraste kodu Manežnaja tänavas, 2012.
78. Ždanov, Stalin, Vorošilov ja Kalinin, 1938 (Topfoto 261937).
79. Nõukogude diplomaatiline kolmik Washingtonis, 1934.
80. Leningradi KGB peakorter Špalernaja tänavas, 2012.
81. Hiigelsuur Krestõ vangla, 2012.
82. Krestõ vanglas on ka kirik, 2012.
83. Paul Oras, 1934 (Topfoto 1331683).
84. Paul ja Juudit Oras.
85. Paul Orase lennuklubi (Aero Club) pilet.
86. Päästeekspeditsiooni-otsingutel kasutatud lennuk, 1928 (Jää-lõhkuja Krassin muuseum, MMO LK 2/2).

Enamik fotodest on pärit eraisikute kogudest ja avalikest allikatest. Olen omalt poolt teinud kõik võimaliku, et tuvastada autoriõigusi, ent alati pole see õnnestunud. Kui kellelgi on lisainformatsiooni nii fotode päritolu kui ka Paul Orasega seotud isikute kohta, palun teatada aadressil tinatamman@yahoo.co.uk.

Sissejuhatus

Lugedes eksiilajakirjanik Voldemar Kurese päevikuid, hakkas mulle silma intrigeeriv kirjeldus Oraste perekonna kohta. See olla „üks imelik seltskond. [Ants] Oras ise Inglismaal õppinud, praegu õppejõud USA-s, üks õde [Anni] abielus Briti luureohvitseri Giffeyga, kes tegutses meil Eestis ja on praegu suur luurenina Lääne-Berliinis. Üks õde [Helmi] on siin [Rootsis] abielus rootslase Chenoniga, tuntud tööturu-komisjoni mees. Orase vend [Paul] jäi N. Liitu ja teenis Balti laevastikus. Ta oli elukutselt laevaehitusinsener ja tõsteti admiraliks. Oli pärast Nõukogude mereväeesindajaks Washingtonis, Berliinis ja mujal, ja olevat veel praegu alles ja kange mees. Olevat aga komandeeritud teenistuses kusagil Kaug-Idas“.¹

Faktiliselt ei olnud need tähelepanekud päris korrektsed isegi nende kirjapanemise hetkel 1953. aastal. Ants ja Paul Oras ei olnud vennad, vaid onupojad. Paul oli ammugi surnud. Ka ei olnud ta kunagi mereväe esindaja Saksamaal. Brian Giffey ei olnud just „suur luurenina“ ning koos abikaasa Anniga oli ta selleks ajaks Saksamaalt lahkunud ja läinud Inglismaale. Ent Kurese ülestähendatud mõte imelikust eestlaste perekonnast on pannud mind mõtlema laiemale üldistusele Eesti ajaloo. Nii nagu enamikul meie esivanematest, olid ka Oraste juured sügavalt kinni maamullas. Raplamaalt Habajast hargnesid need ajapikku ning pereliikmed pudenesid mitmeid keerulisi teid pidi mööda maailma laiali. Sarnane saatus tabas paljusid teisi Eesti perekondi.

Ants Orasest sai lugupeetud õppejõud Floridas. Tal oli küll eestlannast naine Liivia (neiuna Lüüs), ent loenguid inglise kirjandusest pidas ta inglise keeles. Selles keeles vestles ta ka kolleegidega. Antsu õde Anni elas abiellumise järel samuti ingliskeelses keskkonnas.

¹ Voldemar Kures, *Seitsme lukuga suletud raamat*, III köide, Tartu, 2007, lk 101.

Teine õde Helmi sattus põgenikuna Rootsi ja abiellus rootslasega, nii et tema koduseks keeleks sai rootsi keel. Onupoeg Paul Oras õppis Petrogradis ja jäi Nõukogude Liitu elama. Kurese nimetatud isikutest ei ole ühelgi eesti keelt kõnelevat ja Eestis elavat järglast. Helmil, keda kutsuti tavaliselt Totiks, oli küll eelmisest abielust eesti keelt kõnelev tütar Dagmar, ent too suri noorelt autoõnnetuse tagajärjel. Paulil oli samas kaks last, ent need jäidki venekeelseteks – Paul ei õpetanud neile eesti keelt. Ants Oras jäi hoopiski lastetuks ja sama juhtus Anniga.

Perekond oli Kurese nimetatud isikutest tegelikult küll suurem. Annil, Antsul ja Helmil oli veel üks õde, Hilja, kes põgenes 1944. aastal koos Helmiga Rootsi, kus ta suri vallalisena 45aastaselt samuti autoõnnetuses. Lisaks oli veel kaks venda. Erich armastas merd, läks kodunt ära laevale, ent suri siis 28aastasena New Yorgis kopsupõletikku. Teine vend William laskis end Tallinnas oma vannitoas maha – ta oli siis 21aastane. Traagikat on eesti peredes ikka olnud.

Paul Oraselgi oli kaks õde. Leida saatusest on vähe teada, aga arvatakse, et ta suri Saksamaal. Teine õde, Hilda, abiellus major Alfred Lutsuga ja nende tütar Ivy-Ann Gerrard elab minu teada veel praegugi Ameerikas.

Majorist alampolkovnikuks saanud Alfred Luts oli muide see mees, kes käis koos kindral Laidoneriga 17. juunil 1940 vahetult enne okupatsiooniväe sissemarssi Nõukogude esindajaid Narva piiril vastu võtmas. Tema tookordne tegevus sõjaväestaabi operatiivosakonna ülemana on pannud mind uuesti mõtlema Kurese tähelepanekutele. Kui Ants Oras ja Anni Giffey jäid ka eksiilis truudeks eestlasteks ning Paul Orasest sai vastukaaluks nõukogulane ja kommunist, siis kuhu asetub sel juhul Alfred Luts? Kas polegi tema see keskmine eestlane, kes ei saanud või ei tahtnudki poolt valida? Või ei saanud enamik meie rahvast üldse teadlikult poolt valida ja lihtsalt juhtus ühte või teise seltskonda?

Huvitav on näiteks kellegi Jaan Pehapi nägemus tuntud kommunisti Hans Pöögelmanni kohta: „Arvan, et enamlaseks hakkas ta olude sunnil – tal polnud selleks kalduvusi.“² Mida õieti tähendab „kaldu-

² Jaan Pehap, „Sajandivahetusel Tarvastus ja 1905.a. Tallinnas“, Hans Kruus (toim.), *Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis I*, Tartu, 1932, lk 31.

vus“ või ka „olude sunnil“? Seda teemat pole seni avalikkuses eriti käsitletud. Olulise panuse teema arenduseks on teinud Jaak Valge, kelle raamat „Punased I“ vaatleb tuntud Eesti kommunistide tegevust ning annab sellele laiema tagapõhja. Põhjalikult uurimata on aga näiteks vennad Palvadred. Kuidas ikkagi juhtus, et ühes peres kasvanud kaks poissi valisid ideoloogiliselt nii erineva tee? Anton Palvadre, sündinud 1886. aastal Liivimaal, oli juristiharidusega lugupeetud riigitegelane Eesti Vabariigis. Jakob Palvadre, sündinud kolm aastat hiljem, oli samaviisi lugupeetud sõjaväekomandör ja ajaloolane, aga seda hoopis Nõukogude Liidus. Mõlemad langesid samas Stalini sünge terrori ohvriks: Jakob tembeldati spiooniks 1936. aasta ridade puhastamise ajal ja lasti siis maha ning Anton arreteeriti Nõukogude Eestis 1941. aastal ja suri aasta hiljem Venemaa vangilaagris.

Kurioosumiks on siinjuures meie suhtumine vendadesse. „Eesti entsüklopeediat“ ei saa siinjuures võtta mingi otsese mõõdupuuna, ent mind väga häirib, et 14. köites figureerib küll Anton Palvadre, ent mitte tema vend Jakob. Seesuguseid „kadunud hingi“ on teisigi. Miks on 14. köitest välja jäetud president Konstantin Pätsi vend Nikolai, kes oli Eesti Vabariigis oluline õigesus-tegelane? Samas on sees õpetaja ja kunstnik Voldemar Päts.³ On siis Voldemar meie rahva jaoks kuidagi olulisem kui Nikolai? Ajalooliste tegelaste kaalule panemine ja sildistamine on samas teadagi tänamatu ülesanne. Pole niisama lihtne kõiki väärt isikuid ühte raamatusse mahutada, nii et valiku tegemine on oluline. Ent me ei ole seni hakkama saanud tuntud riigiisade (Konstantin Päts, Johan Laidoner) korraliku kaalumisega, mis siis veel kommunistidest rääkida.

Mäletan, et entsüklopeedia 14. köite („Eesti elulood“) ilmumise järel arutati küllaltki selle üle, kas kommunistlikku parteisse kuulumist tuleks iga isiku puhul nimetada ja miks on seda tehtud valikuliselt. Raadios näiteks väljendati pahameelt, et mitmed tuntud tegelased olid oma minevikku hakanud ümber kirjutama, et komparteisse kuulumist varjata.

„Eesti entsüklopeedia“ enda ajalugu, kui seda kord lahti kirjutataks, kajastaks ilmselt ehedalt, kuidas meie maad ja rahvast on

³ Eesti entsüklopeedia 14. köide, Tallinn, 2000, lk 356, 393–94.

pillutatud. Iseenesest juba tähelepanuväärne, et 1970ndail ilmunud mitmeköitelist „Eesti nõukogude entsüklopeediat“ otsustati ajakohastada uue väljaandega, mille esimene köide ilmus 1985. aastal, ehkki ikka veel „nõukogude“ sildi all. Seitsmenda köite ilmumise ajaks 1994. aastal, kui jõuti P-tähe juurde, oli meil uus vabariik käes ja teatmeteose nimi ammugi muudetud „Eesti entsüklopeediaks“. Imestan siiski, et vanast „nõukogude“ köitest võeti Jakob Palvadre välja, ent siis ei tahetud või ei osatud sisse panna Anton Palvadret. Viimase aeg jõudis kätte alles 2000. aastal, elulugude köite ilmumise aegu. Kes küll toimetuses võttis vastu selliseid poliitilisi otsuseid ja kas neid ka kuidagi salvestati? Karta on, et seda tegi aukartust äratava suurusega kolleegium ja sedagi kollegiaalselt, nii et me ei saaks teada, kuidas just valik toimus.

Samas 7. köites, kus enam ei ole Jakob Palvadret ja veel ei ole Anton Paldvadret, on aga ometi sees üks vähetuntud kommunist – Paul Oras. Kuidas siis see mees 1994. aastal pinnale jäi? Ilmselt sellepärast, et teda oli represseeritud, siis ka rehabiliteeritud, ent „nõukogude“ 5. köite ilmumise ajaks 1973. aastal ei oldud julgetud teda sisse panna – rehabiliteerimine tundus ilmselt liiga värskena. Ja nüüd siis, 1994. aastal, taheti seda väljajätmist heastada, võib-olla isegi demonstreerida uue riigi poliitilist julgust. See õigeteks ja valedeks meesteks-naisteks sildistamine on aga ilmselt keeruline protsess, sest kuus aastat hiljem ilmunud elulugude köites Paul Orast enam ei ole.

„Eesti entsüklopeedia“ ei ole meil ainus teatmeteos, ent minu meelest annab see hea ettekujutuse, mida ja keda me eestlastena oluliseks peame. Või pidasime. Nüüd on aega mööda läinud – räägitakse, et aeg parandab haavad, ehkki keegi ei tea, kui palju aega on vaja nõukogude haavadest võitu saamiseks. Kas ei oleks meil siiski väikese rahvusena aeg uhkust tunda kõigi silmapaistvate eestlaste üle? Nende üle, kes on midagi teinud ja saavutanud, olenemata sellest, kus riigis ja millistel kaalutlustel. Kui me tahame, et meist maailmas aru saadaks, peab meil olema julgust iseendale tunnistada, et meie seas on olnud mitmesuguse maailmavaataga inimesi. Et selline tunnetus oleks üldse võimalik, on meil vaja uurida isikulugusid, neid avaldada. Muidu võivad paljud nimed rahvuslikust mälust üldse kustuda. Paul Oras on üks sellistest tegelas-

test. Mind on ta eriti huvitanud just sellepärast, et temast ei saanud Eesti patriooti ega rahvuslast.

NSV Liidu mereväeinseneril ja diplomaadil Paul Orasel oli kahtlemata väga huvitav elulugu, sest temast sai ka Nõukogude luuraja. See raamat püüabki näidata, kui värvikas ja erakordne võib olla ühe eestlase elu, isegi siis, kui ta on veendunud kommunist. Värvikaks teeb Paul Orase tema reisimine, entusiasm ja huvialad, ent materjali on samas olnud vähe. Pauli nimi on vilksatanud läbi paljudest teatmeteostest, isegi eestikeelsetest, lisaks veel nõukogude ajal välja antud kogumikest. Ent need, nagu ka eespool nimetatud „Eesti entsüklopeedia“ 7. köide, esitavad kokkusurutult ridamisi vaid fakte. Olen oma ülesandena näinud nende faktide tagamaa avamist, neist arusaamist.

1937. aastal represseeritud Paul rehabiliteeriti postuumselt 1956. aastal. Nagu paljude teistegi represseeritute puhul, selgus siis, et süüdistused nõukogudevastasesse organisatsiooni kuulumises olid väljamõeldud. Samas kulus veel aastaid, enne kui Eesti ajalehed mehest kirjutama hakkasid. Esimene artikkel ilmus venekeelsena alles 1963. aastal pealkirja all „Rahva poeg“. See lõppes nõukogude ajale igati sobiva kokkuvõttega: „Kommunist Paul Oras pühendas kogu oma teadliku elu tööliklassi teenimisele. Mälestus truust rahva pojast jääb igaveseks elama meie südames.“⁴ Hoopis huvitavamalt lõppes aga kümme aastat hiljem avaldatud pikem artiklitesari, milles Pauli kõrval kirjutati ka nõukogude laevakaptenist Karl Jõest. Artikli autor lõpetas soovitusena: „Oleks tore, kui Tallinna uute rajoonide mõned kaunid valged tänavad kannaksid eesti rahva kuulsate poegade P. Orase ja K. Jõe nime. Ja nimetatagu nende nimedega ka mõni laev. Kogu oma eluga on nad selle ära teeninud.“⁵ Kas aga kohalikud võimud seda ettepanekut üldse tähele panid ja kaalusid, kui näiteks Lasnamäel tekkis Ivan Rabtšinski tänav? Igatahes nii Oras kui Jõgi oleksid palju paremini tuntud, kui nende nimi oleks tõesti pandud mõnele tänavale või laevale.

Ajaleheartiklites leidub viiteid Pauli päevikule, mis nõukogude ajal olevat asunud Arktika ja Antarktika muuseumis Leningradis. Kahjuks

⁴ R. Ludri, „Sõn naroda“, *Sovetskaja Estonija*, Tallinn, 14.4.1963.

⁵ V. Vorobjov, „NSV Liidu riigilipu all“, *Õhtuleht*, Tallinn, 21.5.1973.

ei ole mul õnnestunud seda päevikut leida. Kes teab, mida selle nime all mõeldi. Paul tegi tihtipeale märkmeid, et hiljem oleks lihtsam juhtunust kirjutada. Üks nn päevik tuli päevavalgele veel nõukogude ajal ning osa sellest ka avaldati, ent see on tegelikult kuivavõitu kirjeldus 1928. aasta polaarekspeditsioonist, milles Paul osales. Selles puuduvad isiklikud tähelepanekud ja Pauli isik kui selline. Ei ole teada, et Paul oleks pidanud isiklikumat laadi päevikut. Nõukogude Liidus ei peetud niisugust isikukesksust sugugi soovitavaks. Alles hiljuti on raamatuna avaldatud Nõukogude diplomaadi Ivan Maiski päevik ja sellega seoses on imestatud, et Maiski üldse päevikut pidas. Seda enam, et see on ka säilinud.⁶

Et Nõukogude Liidus ei hinnatud individuaalsust, pole kusagilt võtta kolleegide-tuttavate kirjeldusi Paulist. Pauliga koos polaar-ekspeditsioonil käinud ajakirjanik Maurice Parijanine (Parižanin) on vähemasti trükisõnas avaldanud Pauli elulookirjelduse, mis loob märksa inimlikuma ja huvitavama portree kui nõukogulastele omane kangelaslik tekst. 1928. aastal suundus Nõukogude jäämurdja Krassin päästma Teravmägede lähedal hätta jäänud itaallasi. Paul oli üks ekspeditsiooni juhte, ent kaasas oli ka meediainimesi, nende seas Parijanine, kes on siis vaevaks võtnud Pauli elulugu kirjeldada ja teinud seda korrektselt. „Oras, Revalist pärit eestlane, oli valitsuse määratud agent ja enamal või vähemal määral ka [ekspeditsioonijuhi] Samoilovitši peamine abiline. Kahekümneaastase poisina koges ta revolutsiooni puhkemist tsaariaegses mereväeakadeemias Leningradis. Ta astus kommunistlikku parteisse ning võitles mereväelasena 1919. aasta kodusõjas. Aastatel 1920–23 sai temast uuesti nooremohvitser, seekord nõukogude mereväes. 1923. aastal määrati ta ristleja Admiral Makarov kapteniks. 1924. aastal viidi ta üle raskeristlejale Uritski. 1925. aastal saadeti ta mereväeatašeenä Pariisi Nõukogude saatkonna juurde läbirääkijaks – tulutult, nagu selgus –, et saada tagasi Vene laevu, mida prantslased hoidsid kinni Tuneesias Bisertas. 1926. aastal käis ta mitmesuguste ülesannetega Saksamaal ja Hollandis ning sellest ajast kuni 1928. aasta alguseni oli ta mereväe-

⁶ Gabriel Gorodetsky (toim), *The Maisky Diaries. Red Ambassador to the Court of St James's 1932–1943*, London ja New Haven, 2015.